

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Maatschappelijke onrust: durf het kwaad in de ogen te kijken

Plas, R.; Visser, M.

Citation

Plas, R., & Visser, M. (2021). Maatschappelijke onrust: durf het kwaad in de ogen te kijken. *Bestuurskundige Berichten*, 36(1), 5-7. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3212635>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3212635>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Maatschappelijke onrust

Durf het kwaad in de ogen te kijken

“Het internet is wel eens vergeleken met de doos van Pandora uit de Griekse mythologie, waarin allemaal mooie dingen zitten, zoals verwachtingen en hoop, maar ook negatieve emoties en effecten”.

Anderhalvemetersamenleving, fabeltjesfuik en viruswappie: een beschrijving van 2020 volgens de Van Dale Woord van het Jaar-verkiezing. De manische meningenmachine dendert door. De maatschappelijke onrust uit zich op sociale media en op het Malieveld. Wij spraken hierover met politiek filosoof en journalist Remko van Broekhoven. Hij doceerde onder andere aan de Universiteit Utrecht en Universiteit Leiden.

De roerige jaren tien

Boeren, bouwers, leraren, klimaatactivisten, zorgpersoneel, Black Lives Matter-supporters, Zwarte Pietdemonstranten en anti-lockdownbetogers. Allemaal gingen ze de straat op om te protesteren. Er wordt nu zelfs meer gedemonstreerd dan in de roerige jaren zestig. Maatschappelijke onrust is dan ook niet uniek. Is die toename dan niet problematisch? Niet per se, stelt Remko van Broekhoven. *“Het is een teken dat de democratie goed functioneert”.* Anderzijds kan het er ook op duiden dat er een grotere groep mensen in de problemen zit of niet meer bereid is democratische besluiten te aanvaarden. Dat zouden wel problematische ontwikkelingen zijn, stelt hij. Een eenduidige verklaring voor de onrust heeft Van Broekhoven niet. *“Het zou kunnen dat een aantal crises zich nu aftekenen”.* Hier duidt hij op de klimaatcrisis, de coronacrisis en met die laatste gepaard gaande economische crisis. Maar de democratie heeft ook een onderbuik: *“Mensen komen zeker niet in beweging, en wagen hun inkomen, hun baan en hun leven soms, alleen maar vanwege rationale besluiten. Er komen altijd gevoelens bij kijken.”*

Het sociale media fuik

Sociale media hebben een positieve en een negatieve kant en zijn daarmee een van de verklarende factoren van de huidige onrust. Enerzijds hebben sociale media een

faciliterende en mobiliserende rol voor maatschappelijk ongenoegen. Men komt gemakkelijk in contact met gelijkgestemden, maar ook in aanraking met heel andere opinies. Het kan leiden tot bijzondere debatten, aldus Van Broekhoven. Aan de andere kant kunnen sociale media hevige effecten hebben op personen: de drempel voor extremistische gedragingen wordt verlaagd en radicalisering van gedachten kan versnellen. De huidige algoritmen zijn gestuurd om de aandacht van klanten zo lang mogelijk vast te houden. Hierdoor krijgen mensen eenzijdige informatie binnen zonder kritisch tegengeluid.

Van Broekhoven duidt dat dit het verschil is tussen de traditionele en sociale media: *“Het is de taak van de journalist om mensen met deskundigheid, liefde voor de waarheid en een beetje zelfrelativering aan het woord te laten en altijd iedereen kritisch te blijven ondervragen. Dat is als het ware de lakmoesproef van goede journalistiek. Op sociale media is deze controle er niet”.* Iedereen kan op sociale media zijn zegje doen, óók complotdenkers. Volgens Van Broekhoven is het belangrijk een onderscheid te maken tussen échte complotdenkers en mensen met een gezond wantrouwen. Die eerste vermoedt dat er samenzweringen plaatsvinden en gelooft niet dat er soms ook fouten worden gemaakt door mensen met de beste bedoelingen. Hoe zorgen we er voor dat complotdenkers onwaarheden niet als een virus laten verspreiden over het internet? De oplossing ligt bij zowel de vraag- als de aanbodkant, aldus Van Broekhoven.

De vraagkant betreft de consumenten van sociale media. Zij moeten middelen krijgen om zin van onzin te kunnen onderscheiden: *“Je zou bijna een soort digitaal rijbewijs moeten ontwikkelen”.* Van Broekhoven bedoelt dat mensen bewust gemaakt moeten worden van de gevaren van sociale media, door op scholen hieraan aandacht te besteden. Zo kan men zich wapenen tegen

de asociale media. Bij de aanbodkant gaat het om de poortwachters, zoals als journalisten bij kranten, radio en tv, die niet iedereen een podium geven. Sociale mediakanalen zoals YouTube, Facebook en Twitter kunnen drie dingen doen: waarschuwingen plaatsen bij berichten, iemand achteraf óf vooraf toegang ontzeggen tot het platform. Bij dit eerste kan gedacht worden aan tweets van Donald Trump waarin hij claims maakt over verkiezingsfraude. Twitter plaatst hierbij de aanmerking dat de claims betwist worden door experts. Ten tweede worden er accounts verwijderd wanneer de servicevoorwaarden zijn gebroken. Denk aan het YouTube-account van rapper Lange Frans, die hier extreme uitspraken deed. Van Broekhoven zegt hierover: *“Dit lijken mij redelijke stappen, want ik zou niet weten waarom we uiteindelijk alle mogelijke extreme uitingen die tot haat en geweld oproepen of overduidelijk op haat zijn gebaseerd moeten tolereren. Er is geen absolute vrijheid”*. Een derde middel dat sociale mediakanalen kunnen inzetten is het vooraf belemmeren van publicatie, ook wel censuur genoemd. Volgens Van Broekhoven moet dit alleen in de meest extreme gevallen gebeuren, waar tot geweld wordt opgeroepen of waar gevaarlijke onjuistheden worden verspreid.

“Bij de juridische grens ga je terug naar een denker als John Stuart Mill. [...] Die zegt: vrijheid van meningsuiting zo absoluut mogelijk.”

Maar wanneer grijp je in? Van Broekhoven beargumenteert dat er een journalistieke en juridische grens is. *“De journalistieke grens is dat er gatekeepers moeten zijn. Sociale media hebben steeds meer aandacht van de traditionele media weggetrokken en dat is op zich niet erg, als ze dan ook kwaliteit hebben en ethische en journalistieke criteria hanteren om dat fatsoenlijk te doen. Bij de juridische grens ga je terug naar een denker als John Stuart Mill. Die heeft 160 jaar geleden het schadebeginsel geformuleerd. Die zegt: vrijheid van meningsuiting zo absoluut mogelijk. Op het moment dat je schade doet aan anderen, en dan bedoel ik niet dat mensen zich een beetje gekwetst voelen, maar écht oproepen tot geweld of haat, dan moet de rechter hierover oordelen”*.

Tot slot: wat moet de politiek doen en wat moeten we zelf doen? Politici zouden in gesprek kunnen gaan met boze burgers, zodat ze zich meer gehoord, gezien en begrepen voelen. Maar hierbij komt ook confrontatie kijken, aldus Van Broekhoven. Denk aan Tjeerd de Groot (D66) die in gesprek ging met boze boeren, maar ook zei waar het volgens hem op stond: een halvering van de veestapel is onvermijdelijk. Verreweg het allerbelangrijkste is dat de politiek simpelweg problemen

oplost. *“Ze kunnen niemand totaal tevredenstellen, maar zolang je maar de indruk krijgt dat ze hun best doen en oprecht willen uitleggen waarom ze bepaalde besluiten nemen”*. Als burgers moeten we dan niet alleen onze onderbuik gebruiken, maar ook ons verstand. Doch zullen er altijd mensen zijn die niet bereid zijn regels na te leven en zelfs overgaan tot vernielen en plunderen als onderdeel van hun protest. *“De kunst is er voor te zorgen dat ze de rest niet te veel besmetten, massaal de regels aan hun laars lappen en dat de gevolgen van wat ze doen niet te grootschalig worden; daar is het weer een kwestie van handhaven en aan de betere burgers laten zien dat ze er niet mee weggomen”*.

Een kloof in de samenleving: ongelijkheid en wantrouwen

Naast sociale media spelen er ook meer fundamentele krachten. Ongelijkheid binnen een samenleving is niet per definitie een recept voor onrust. Onrust ontstaat wanneer groepen burgers de perceptie hebben ontwikkeld dat de ongelijkheid binnen een samenleving onrechtvaardig is. Burgers beoordelen de rechtvaardigheid van een samenleving aan de hand van de kansen die hen geboden wordt om de maatschappelijke ladder te beklimmen, ofwel de sociale mobiliteit van de samenleving. Wanneer burgers een gebrek aan sociale mobiliteit ervaren kunnen gevoelens van onvrede tot stand komen. De protestbeweging van de gele hesjes in Frankrijk is een goed voorbeeld hiervan. Hoewel de ongelijkheid binnen Frankrijk minder hoog is in vergelijking tot andere ontwikkelde westerse landen, staat Frankrijk op het gebied van sociale mobiliteit laatste op Hongarije na. Door de kansenongelijkheid is de perceptie van een onrechtvaardige samenleving veel breder gedeeld en is er meer sociale onrust.

Sociale mobiliteit binnen een samenleving wordt vaak toegewezen aan omarming van het meritocratische ideaal. *“In een meritocratie worden posities op de maatschappelijke ladder verdeeld op basis van persoonlijke verdienste. Niet het milieu waarin men wordt geboren of de omstandigheden waaronder men opgroeit, maar talent, vaardigheden en inzet zijn bepalend voor de te bereiken maatschappelijke status”*. De meritocratie heeft een emanciperend karakter; als je maar goed genoeg je best doet dan kun je het ver schoppen, ongeacht in welk sociaal milieu je geboren bent.

Het emanciperende ideaalbeeld die vanuit de meritocratie wordt voorgesteld blijkt echter in de praktijk minder rooskleurig. In het boek ‘The Tyranny of Merit’ beschrijft Michael J. Sandel hoe een meritocratisch stelsel onrechtvaardige verhoudingen in stand houdt en onvrede onder de burgers zaait. In het eerste opzicht lijkt een meritocratische samenleving rechtvaardig; iedereen

bepaalt immers zijn eigen lot door zijn eigen inzet. Maar in de praktijk blijkt echter dat de capaciteit om hard te kunnen werken niet eerlijk verdeeld is. Heeft een kind dat opgroeit in de Bijlmer dezelfde kansen om zichzelf te ontwikkelen als een kind dat opgroeit in Het Gooi? Een kind in de Bijlmer zit vaker op scholen met meer probleemkinderen, heeft binnenshuis niet altijd een rustige plek om te studeren en kan op minder hulp van zijn ouders rekenen. In tegenstelling tot het kind uit de Bijlmer heeft het kind uit Het Gooi alle voorzieningen die het nodig heeft om zichzelf te ontwikkelen. Kinderen die opgroeien in Het Gooi hebben toegang tot betere scholen, extra huiswerkbegeleiding, examentrainingen en worden in hun onderwijs beter ondersteund door hun ouders. De spreekwoordelijke sleutel van de poort van de welvaart zit in het behalen van een universitaire graad, en welvarende huishoudens doen er alles aan om hun nakomelingen daarin te laten slagen. De mate waarin mensen toegang kunnen krijgen tot een universitaire opleiding wordt hierdoor voor een groot deel al bepaald voor de geboorte. De kloof tussen relatief armere en rijkere burgers wordt mede hierdoor in stand gehouden en problemen worden ‘weggemasseerd’, aldus van Broekhoven.

Volgens Sandel heeft de meritocratie, naast het legitimeren van ongelijkheid, ook demoraliserende effecten voor de burgers die minder hoge posities op de maatschappelijke ladder bezitten. In het meritocratische ethos heeft iedereen die maar genoeg inzet toont of voldoende vaardigheden heeft dezelfde kansen om zichzelf te ontwikkelen. Zoals Van Broekhoven het beschrijft: “Het punt is inderdaad ook dat als je eenmaal meritocratisch denkt en je het niet haalt, dat je dat aan jezelf te wijten hebt. Terwijl in werkelijkheid ook mensen die het niet halen ook gewoon verschrikkelijk veel pech kunnen hebben gehad, of waanzinnig zijn tegengewerkt”. Een meritocratische samenleving geeft burgers die, om wat voor reden dan ook, een lagere maatschappelijke positie bezitten het gevoel dat ze daar zelf volledig verantwoordelijk voor zijn.

Maar geldt dat dan ook voor Nederland? Hoewel Nederland een land is met een hoge sociale mobiliteit, waarin burgers regelmatig een hoger opleidingsniveau behalen dan haar voorouders, is er nog altijd een sterk verband tussen het opleidingsniveau van een burger en het opleidingsniveau van zijn ouders. 80% van de burgers met hoger opgeleide ouders (hbo of wo) behaalt uiteindelijk zelf ook een hbo of universitaire graad opleiding. Onder volwassenen met ouders die enkel mbo of middelbaar hebben genoten, zijn slechts 40% hbo of wo geschoold. Aanvullend hierop hebben ontwikkelingen zoals het leenstelsel het hoger onderwijs minder toegankelijk gemaakt en de sociale mobiliteit verder ingeperkt.

Het wordt tijd om een kritische blik aan het

meritocratische stelsel te geven en te accepteren dat niet iedereen gelijke kansen aangeboden krijgt. Het meritocratische stelsel moet niet functioneren als een extra isolatielaag tussen de verschillende klassen, maar juist toereikend zijn naar iedereen die de motivatie heeft. Als we hier niet in voldoen en de kansenongelijkheid blijft stijgen dan zal het aandeel ontevreden burgers blijven stijgen en is zelfs het egalitaire Nederland niet immuun voor gele hesjes verschijnselen.

Paradoxaal?

Maatschappelijk onrust is van alle tijden. Toch is het opvallend dat er in Nederland meer geprotesteerd wordt dan ooit. We hebben het immers beter dan tevoren: we hebben ons buikje beter gevuld, we zijn welvarender, we zijn veiliger enzovoorts. Enerzijds ligt de verklaring van maatschappelijk onrust in de voelbaarheid van de coronacrisis, economische crisis, klimaatcrisis en andere maatschappelijke problemen, anderzijds in de zichtbaarheid ervan op sociale media 24/7. Hoe kan de politiek het wantrouwen van de groep kwetsbare burgers keren? Door woorden bij daden te voegen, aldus Van Broekhoven. Het komt enerzijds aan op het oplossen van de échte problemen, anderzijds op burgers zich gezien en gehoord laten voelen. Van Broekhoven’s tip: “de beste truc van de duivel is jou laten geloven dat hij niet bestaat. Durf het kwaad recht in de ogen te kijken en vervolgens na te denken hoe we met dat kwaad kunnen dealen”.

Voetnoten:

1. Jetten, J. et al. A social identity analysis of responses to economic inequality. *Current Opinion in Psychology* 2017, 18:1–5.
2. Wegener, B. Relative deprivation and social mobility: structural constraints on distributive justice judgements. *European Sociological Review* 1991, 7:1.
3. Jetten, J., Mols, F. and Selvanathan H. P. How economic inequality fuels the rise and persistence of the Yellow Vest movement. *International Review of Social Psychology* 2020, 33.1.
4. Herweijer, L. & Josten, E. Een ideaal met een keerzijde. *Sociaal en Cultureel rapport* 2014.
5. Sandel, M.J. *The Tyranny of Merit*. Farrar, Straus and Giroux, 2020.
6. Herweijer, L. & Josten, E. Een ideaal met een keerzijde. *Sociaal en Cultureel rapport* 2014.

Rebecca Plas

Door:

Marc Visser